CHO‘LPON VA ADABIY TANQID

ABDUXOLIQOVA FERUZA

FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek adabiyotining yirik namoyandasi Abdulhamid Cho‘lpon ijodining adabiy tanqidda o‘rganilishi, shoir va yozuvchi merosiga turli davrlarda berilgan baholar hamda istiqlol yillarida shakllangan yangicha talqinlar tahlil qilinadi. Cho‘lpon ijodining milliy uyg‘onish, erk, inson qadri va badiiy tafakkur bilan bog‘liq jihatlari yoritilib, adabiy tanqidning tarixiy xotirani tiklash va ijodkor merosini xolis baholashdagi vazifalari ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: Cho‘lpon, adabiy tanqid, jadid adabiyoti, milliy uyg‘onish, she’riyat, badiiy tafakkur, adabiy meros, tanqidiy talqin.

Аннотация. В статье анализируется изучение творчества выдающегося узбекского писателя Абдулхамида Чулпана в литературной критике, оценки его наследия в разные исторические периоды и новые интерпретации, сформировавшиеся в годы независимости. Рассматриваются темы национального пробуждения, свободы, человеческого достоинства и художественного мышления в произведениях Чулпана, а также роль литературной критики в восстановлении исторической памяти и объективной оценке наследия писателя.

Ключевые слова: Чулпан, литературная критика, джадидская литература, национальное пробуждение, поэзия, художественное мышление, литературное наследие, критическая интерпретация.

Abstract. This article examines how the works of Abdulhamid Cho‘lpon, a major figure in Uzbek literature, have been studied in literary criticism, how his legacy was evaluated in different historical periods, and how new interpretations emerged during the years of independence. It discusses themes of national awakening, freedom, human dignity

and artistic thought in Cho‘lpon’s writings, as well as the role of literary criticism in restoring historical memory and assessing a writer’s legacy objectively.

Keywords: Cho‘lpon, literary criticism, Jadid literature, national awakening, poetry, artistic thought, literary heritage, critical interpretation.

KIRISH

O‘zbek adabiyoti tarixida Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon ijodi alohida o‘rin tutadi. U shoir, nosir, dramaturg, tarjimon va publitsist sifatida XX asr boshlaridagi milliy uyg‘onish jarayonida faol ishtirok etgan ijodkordir. Cho‘lpon asarlarida xalqning ozodlikka intilishi, inson qadr-qimmati, ma’rifat, muhabbat va ruhiy kechinmalar yuksak badiiy ifodasini topgan. Uning ijodi nafaqat adabiyotshunoslik, balki adabiy tanqid uchun ham muhim tadqiqot maydonidir.

Cho‘lpon merosining adabiy tanqiddagi talqini tarixiy sharoit bilan chambarchas bog‘liq. Muayyan davrlarda uning ijodiga biryoqlama yondashilgan, ayrim asarlari va qarashlari mafkuraviy mezonlar asosida baholangan. Mustaqillik yillarida esa shoir merosini tarixiy haqiqat va milliy adabiyot taraqqiyoti nuqtayi nazaridan qayta o‘rganish imkoniyati kengaydi.[1]

CHO‘LPON IJODI VA MILLIY ADABIY TAFAKKUR

Cho‘lpon ijodining shakllanishida jadidchilik harakati, ma’rifatparvarlik g‘oyalari va davrning ijtimoiy-siyosiy jarayonlari muhim rol o‘ynadi. U adabiyotni xalqni uyg‘otish, insonni ma’naviy kamolotga yetaklash va hayotdagi muammolarni badiiy idrok etish vositasi sifatida tushundi. Shoir she’rlarida millatning iztirobi, erkinlikka bo‘lgan ehtiyoji va kelajakka ishonchi ramziy hamda obrazli ifodalar orqali aks etadi.

“Kecha va kunduz” romani Cho‘lponning nasriy mahoratini namoyon etuvchi muhim asarlardan biridir. Asarda XX asr boshlaridagi Turkiston hayoti, ijtimoiy munosabatlar, ayol taqdiri va inson erkinligi masalalari badiiy talqin etiladi. Zebi obrazi orqali davr ayolining murakkab qismati, jamiyatdagi tengsizlik va eskicha qarashlarning inson

hayotiga ta’siri ochib beriladi. Adabiy tanqid asarni o‘rganishda uning tarixiy asoslari bilan bir qatorda obrazlar tizimi, kompozitsiyasi va psixologik tasvir mahoratiga ham e’tibor qaratadi.[2]

Cho‘lpon she’riyatida lirik qahramonning ichki olami, iztirob va umid, muhabbat va hijron, erk va ozodlik tuyg‘ulari o‘ziga xos poetik shaklda ifodalanadi. Uning “Go‘zal”, “Binafsha”, “Ko‘ngil” kabi she’rlari shoirning nozik kuzatuvchanligi, ramziy tafakkuri va musiqiy ohang yaratish mahoratini ko‘rsatadi. Tanqidiy tahlilda bu she’rlarning mazmunini izohlash bilan cheklanmay, obraz, timsol, ritm va badiiy tilning o‘zaro munosabatini ochish muhimdir.

CHO‘LPON MEROSINING ADABIY TANQIDDA TALQIN ETILISHI

Adabiy tanqidning asosiy vazifalaridan biri badiiy asarning estetik qimmatini aniqlash, ijodkorning adabiyot tarixidagi o‘rnini belgilash va adabiy jarayonni ilmiy asosda baholashdan iborat. Cho‘lpon ijodiga munosabat tarixida esa tanqidning bu vazifasi murakkab sinovlardan o‘tgan. Shoir hayoti va ijodi uzoq vaqt davomida siyosiy-mafkuraviy qarashlar ta’sirida talqin qilindi. Natijada uning badiiy merosidagi milliy va umuminsoniy g‘oyalar to‘liq ochib berilmadi.

Keyingi davrlarda Cho‘lpon ijodini xolis o‘rganishga qaratilgan tadqiqotlar kuchaydi. Adabiyotshunoslar shoirning she’riyati, nasri, dramaturgiyasi va tarjimonlik faoliyatini yaxlit holda tadqiq etishga kirishdilar. Ayniqsa, uning milliy uyg‘onish adabiyotidagi o‘rni, badiiy tafakkur yangilanishiga qo‘shgan hissasi va jahon adabiyoti bilan aloqalarini o‘rganish muhim yo‘nalishga aylandi.[3]

Naim Karimovning Cho‘lpon hayoti va ijodiga bag‘ishlangan tadqiqotlari bu borada alohida ahamiyatga ega. Olim tarixiy hujjatlar, arxiv ma’lumotlari va adabiy manbalarni o‘rganish orqali shoir tarjimayi holi hamda ijodiy merosining ko‘plab jihatlarini yoritgan. “Cho‘lpon” va “Istiqlolni uyg‘otgan shoir” kabi asarlarda ijodkorning murakkab hayot yo‘li, adabiy qarashlari va milliy adabiyot taraqqiyotidagi o‘rni tahlil qilinadi.[4]

Cho‘lpon ijodiga bag‘ishlangan tanqidiy maqolalarda uning badiiy uslubi, til boyligi, ramz va timsollardan foydalanish mahorati, inson ruhiyatini tasvirlashdagi o‘ziga xosligi keng o‘rganilgan. Bunday izlanishlar shoir asarlarini faqat tarixiy hujjat sifatida emas, balki mustaqil estetik hodisa sifatida baholashga imkon beradi. Shu bilan birga, tanqidiy qarashlar turlicha bo‘lishi tabiiy: har bir tadqiqot muayyan ilmiy yondashuv, metod va manbalar doirasida shakllanadi.

ADABIY TANQIDNING BUGUNGI VAZIFALARI

Bugungi adabiy tanqid oldida Cho‘lpon merosini yangi ilmiy yondashuvlar asosida o‘rganish, matnlarning nashr tarixini aniqlashtirish, arxiv manbalarini keng jalb etish va asarlarning poetik xususiyatlarini chuqur tahlil qilish vazifalari turibdi. Shoir ijodini maktab va oliy ta’lim jarayonida o‘rganishda ham tarixiy ma’lumot, badiiy tahlil va mustaqil fikrlash uyg‘un bo‘lishi lozim.

Cho‘lpon asarlarini bugungi kitobxon idrokiga yaqinlashtirish uchun ularning yaratilish davri, til xususiyatlari va ramziy qatlamlarini izohlash zarur. Bunda tanqidchi tayyor xulosalarni takrorlash bilan cheklanmasdan, matnga bevosita murojaat qilishi, fikrini dalillar bilan asoslab, turli talqinlarni qiyosiy ko‘rib chiqishi kerak. Ana shunday yondashuv adabiy tanqidning ilmiy ishonchliligi va tarbiyaviy ahamiyatini oshiradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, Cho‘lpon ijodi o‘zbek adabiyoti va adabiy tanqidining muhim tadqiqot obyektlaridan biridir. Uning she’riyati, nasri va dramaturgiyasida milliy uyg‘onish, inson erki, ma’rifat va ma’naviy qadriyatlar masalalari yuksak badiiy ifodasini topgan. Shoir merosining turli davrlarda turlicha talqin etilgani adabiy tanqidning tarixiy sharoit va mafkuraviy muhit bilan munosabatini ham ko‘rsatadi.

Mustaqillik davrida Cho‘lpon ijodini xolis o‘rganish, tarixiy adolatni tiklash va uning badiiy merosini keng targ‘ib etish borasida muhim ishlar amalga oshirildi. Bugungi tanqidchilikning vazifasi esa bu merosni chuqur ilmiy tahlil qilish, badiiy-estetik xususiyatlarini ochish va yangi avlod kitobxonlariga mazmunan to‘g‘ri yetkazishdan

iborat. Cho‘lpon ijodi milliy adabiyotimizning bebaho ma’naviy boyligi sifatida o‘z ahamiyatini saqlab qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov N. Cho‘lpon. – Toshkent: Sharq, 1991.

2. Cho‘lpon. Kecha va kunduz. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.

3. Qosimov B. Milliy uyg‘onish: jasorat, ma’rifat, fidoyilik. – Toshkent: Ma’naviyat, 2002.

4. Karimov N. Istiqlolni uyg‘otgan shoir. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000.

5. Cho‘lpon. Asarlar. Uch jildlik. – Toshkent: Akademnashr.

6. O‘zbek adabiyoti tarixi. XX asr o‘zbek adabiyoti bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar va o‘quv qo‘llanmalar.